

MATTI KLINGE

O předpokladech finské samostatnosti

Výročí obracejí naši pozornost pravidelně k minulosti. V roce 1992 oslavilo Finsko 75. výročí nezávislosti, nicméně dodnes neumíme přesně určit roky, v nichž finský národ dosáhl hospodářsky a kulturně té úrovně, která umožnila, aby státní samostatnost byla myslitelná, aby mohla být vyhlášena a posléze i udržena. Samostatné Finsko mělo narozeniny, ale to neznámá, že by nebylo podstatně starší.

V mnohém ohledu bychom měli mít více důvodů vycházet při oslavách svého národního jubilea od roku 1809, kdy byl odtržením od Švédska a připojením k Rusku jakožto „autonomní velkoknížectví“ vytvořen finský stát. Finsko bylo „založeno“ v politickém a národním smyslu, ale samostatnost se tehdy ještě nemohla zakládat na finské ekonomice, kultuře, administrativě, hlavním městě, vlasteneckém citu, hymně atd. Rok 1809 vytvořil rámec, v kterém Finsko rostlo a dozrávalo k suverenitě. Když mluvíme o své samostatnosti, je tedy nezbytné mluvit také o jejích předpokladech.

Ačkoli nemohlo být samostatnosti dosaženo bez určitých národních předpokladů, tak samy tyto předpoklady samostatnost stvořit nemohly. K tomu je třeba světodějných zvrátů, které dovolí, aby byly stanoveny nové hranice, aby se vytvořily nové struktury. Tak tomu bylo okolo roku 1809, v době napoleonských válek, a tak to bylo i roku 1917. Předpoklady finské samostatnosti byly vystaveny zkoušce tehdy, když první světová válka vyústila roku 1917 ve dvě ruské revoluce. Únorovou, která vrátila Finsku jeho starou autonomii, v kterou Finové doufali a která pak v jistých kruzích probudila k životu myšlenku úplné samostatnosti, – a Říjnovou, která změnila poměry v Rusku tak radikálně, že se většina Finů opravdu chtěla odtrhnout od Ruska a že samotné Rusko na to přistoupilo. Mohli bychom tedy říci, že ve Finsku roku 1917 existovaly alespoň zhruba předpoklady k osamostatnění, ale že samotná nezávislost nebyla nutným důsledkem těchto předpokladů.

Zdůrazňuji tyhle věci proto, že historie a speciálně národní dějepisectví velmi často vidí své téma ve světle toho „jak to dopadlo“. Tedy: protože se Finsko stalo samostatným státem, pokoušíme se psát dějiny samo-

statného státu a jeho obyvatel tak, že už od začátku bereme ohled na konečný výsledek. Vyhledáváme v bohaté zásobárně minulosti fakta a ideje, které směřují právě k tomuto výsledku, ale neupozorňujeme na snad stejně četné nebo ještě častější zárodky a výhonky toho, co by se mohlo vyvinout za jiných okolností a jako výsledek jiných historických náhod.

Jako příklad můžeme uvést výklad finského středověku v našem dějepisectví krátce po osvobození. Pevně vládlo takové pojetí, které buďto zdůrazňovalo samostatnost Finů už před křížovými taženími [*Finsko, obývané ugrofinskými kmeny, které nevytvořily zatím žádnou předstátní strukturu, bylo připojeno ke švédskému středověkému státu v sérii křížových tažení v 12. století*] anebo tvrdilo, že země byla ve středověku poměrně samostatná a jen v nepatrné míře závislá na zbytku švédské říše. Takto byl vytvořen samostatnému Finsku historický předchůdce, který posiloval ideu samostatného Finska. Tehdy se přirozeně neříkalo, že středověké Finsko neodpovídalo geograficky, složením obyvatelstva ani čímkoli jiným Finsku roku 1917 a že sám pojem Finsko sotva znamená v těchto vzdálených dobách totéž. A vůbec nikdo si dostatečně nepovšiml, že relativně volné spojení s centrální královskou mocí by mohlo být v té době všeobecným pravidlem. Obvykle si počínáme tak, že vyzvedáváme odlišné znaky těch částí státu, které se později osamostatnily, zatímco opak vykládáme o těch územích, která splynula s nějakým jiným celkem, ale která mohla být původně nanejvýš výjimečná. Provedme tedy jeden myšlenkový experiment a představme si, jak by se bylo vyvíjelo dějepisectví v kraji Österbotten na nejzápadním severu země, kdyby byl nezávislým na Finsku – tady by se musely dějiny vykládat od „války kyjů“ [*selské povstání, které vypuklo na severu Finska na konci r. 1596*] a laponského hnutí, a to tak, že tyto události předcházely aktuální státní a národní situaci. Totéž je možné si představit v mnoha jiných regionech na světě.

Můj pohled na vývoj je jiný. Podle mého názoru musíme pochopit, že jak současné finské teritorium, tak národ, který jej obývá, se utvářely do značné míry

Pomník ruského cara Alexandra II., postavený v roce 1894 na Senátním náměstí v hlavním městě Helsinkách. Kladením věnců k pomníku tohoto cara, jenž byl považován za příznivce finského rozvoje, protestovali Finové proti centralizačnímu kursu ruských úřadů na začátku 20. století a projevovali tak své opoziční smýšlení

pod vlivem vnějších událostí, které je z našeho pohledu nejlepší nazvat náhodami.

A zde přicházíme k otázce: které finské nebo Finům příbuzné kmeny byly předky současného finského národa. Ačkoli zde pomíjím faktory, které přiměly určitou část lidí a rodin ke stěhování na území nynějšího Finska – nejdůležitější příčinou byl zřejmě tlak jiných kmenů –, musím uvést, že hranice mezi Finy a Karely vznikla v důsledku rozdělení sfér vlivu mezi východní a západní církev, respektive mezi Novgorod a Švédsko, aniž by se byl někdo příliš staral o Finy nebo o Karely. Dávné vymezení hranic směrem na východ, onen fakt, že mezi kmeny, které si v jazykovém ohledu stály nesmírně blízko, byla vytvořena politická a církevní hranice, je jedním z nejvýznamnějších faktorů při vzniku finského národa. Toto vymezení však provedli jiní; na příkaz centrální správy a ve shodě s opatřeními, která si žádala péče o švédské východní vztahy, začala švédská kolonizace území na východě. Tato kolonizace významně ovlivnila podstatu současného finského národa, ať už z hlediska genetického, kulturního nebo politického.

Finové, ruští Karelové a Estonci se navzájem rozrůznili v mocenském boji mezi Východem a Západem, tedy vlivem faktoru, který existoval nezávisle na Finech nebo jejich příbuzných. Estonci byli nejdříve podřízeni různým pánům a pak byli dlouho závislí na německé šlechtě, zatímco Karelové připadli novgorodskému Rusku a Finové švédské říši. Z těchto pánů bylo Švédsko nejmladší, nejmenší a nejslabší a švédský stát a kultura byly roztržštěné a teprve se formovaly. Obyvatelé „vlastního Finska“ [původně provincie na jihozápadě země, v okolí města Turku, dodnes s velkým podílem švédsky mluvícího obyvatelstva] byli připojeni ke Švédsku už velmi brzy; podmaňování Tavastanů ve středním Finsku, tedy ryze finského kraje, vyžadovalo už více síly, ostatní území se připojila ještě později. Říše se současně centralizovala a rozrůstala také jinými směry, vznikala jednotný švédsko-finský stát, kde sedláci a kněží mluvili švédsky a finsky, ale kde velká část šlechty a obchodníků byla německého původu. Genetické, stejně jako kulturní a hospodářské dědictví nynějšího finského národa poznamenal rozhodujícím způsobem švédský a německý vliv. Stará, v zásadě bilingvní švédská říše v průběhu staletí expandovala a upevňovala své postavení. Někjaké vnitřní překážky její soudržnosti tu

Mapa historických finských provincií, stav k r. 1812, v době, kdy země byla připojena k Rusku

neexist
- sous
oba p
vzájem
pojen
a tvoř
nábož
vojáki
Stock
k tom
v roz
nebo

V se
a Fin
dvouj
přinej
dvouj
v důs
hlavn
dělilo
také s
tížné j
transp
než p
hospo
vnitřn
k tom
říše a
města
který
holms
desítke
provo
alespo
bariér
stalo
správr
nějaký
úplně
Cho
ska, d
ným v
1703, k
na úzer
švédsko
Ruska
území,
a ekono
ký dob
V polo
Karelie
1808-1
porážce
1742-17
Válku
koalice
Švédsko
vřelo teh

neexistovaly. Nebylo to – jak se teď často říká – soustátí „Švédsko–Finsko“ v tom smyslu, že by oba později samostatné státy byly spolu v nějakém vzájemném svazku, že by byl jeden k druhému připojen jako hotový, zvláštní celek. Říše byla jedna a tvořila jednotu. Všude platily stejné zákony a stejné náboženství, stejné daně a stejná pravidla pro stavění vojáků, bylo tu jedno královské a hlavní město Stockholm. Ale byly to zase vnější příčiny, které vedly k tomu, že se stará švédská říše roku 1809 rozdělila, v rozporu s tím, co si přáli obyvatelé její východní nebo západní části.

V současném významu toho pojmu vznikly Švédsko a Finsko až roku 1809. Předtím tu byla de facto dvoujazyčná stará švédská říše. Také dnešní Švédsko, přinejmenším Stockholm, má ještě něco z tohoto dvoujazyčného rázu, který mělo v 18. století; zčásti v důsledku finského osídlení na severu země, ale hlavně následkem imigrace z Finska. Moře zajisté dělilo východní část státu od západní, ale zároveň také spojovalo. Zvláště před érou železnic bylo obtížné projít dlouhými lesními úseky na severu a větší transporty zboží nebylo myslitelné dopravovat jinak než po moři. Námořní spojení tedy usměrňovalo hospodářskou integraci a jako relativně dobře splavná vnitřní moře hodily se Botnický záliv a Balt dobře k tomuto účelu. Stockholm byl vskutku centrem celé říše a také přirozeným obchodním střediskem i pro města na finské straně. Také v tom vidíme model, který se opakuje dnes: každodenní provoz mezi stockholmskými přístavy a Finskem zprostředkovávají desítky velkých lodí a k tomu přistupuje ještě živý provoz přes Botnický záliv. Na mapě vypadá moře, alespoň v očích „suchozemských krys“, jako větší bariéra, než jakou je ve skutečnosti. Finsko, které se stalo 1809 velkoknížectvím finským, nebylo ani správní ani hospodářskou jednotkou uvnitř této říše, nějakým embryem nového státu. Jeho oddělení mělo úplně jiné příčiny.

Chceme-li určit nejdůležitější datum v historii Finska, dojdeme samozřejmě z různých hledisek k různým výsledkům. Já bych navrhol přece jen rok 1703, kdy Petr Veliký založil město Sankt Petersburg na území, které dobyl, ale které formálně ještě náleželo švédské říši. Ruský pokus o průnik k Baltu a expanze Ruska na západ vedly k tomu, že bylo dobýváno území, aby byla chráněna nová metropole a politické a ekonomické zájmy, které reprezentovala. Petr Veliký dobyl Balt a jihovýchodní Finsko až k Viborgu. V polovině 18. století ztratilo Švédsko další části Karélie až k řece Kymmene a k Savonlinně. V letech 1808–1809 dobyli Rusové Finsko poprvé [poprvé po porážce Karla XII. v l. 1713–1721, podruhé v l. 1742–1743] a země byla jako celek připojena k Rusku.

Válku v letech 1808–1809 způsobily mocenské koalice napoleonské doby a konflikty mezi nimi. Švédsko podporovalo Anglii, zatímco Rusko uzavřelo tehdy spojenectví s Francií. Rusko chtělo oslabit

Typy finských vesničanů; kresby Alberta Edelfelta. Lidová typologie byla v 19. stol. pěstovaným oborem sloužícím potřebám nacionalismu

Švédsko a zároveň dosáhnout určitých výhod v baltickém prostoru. Jeho primárním cílem nebylo vytvoření zvláštního finského státu, jehož hranice ostatně nebyly vůbec stanoveny podle tzv. etnických faktorů. Finsky mluvící Västerbotten v severním Švédsku i nadále zůstal Švédsku, zatímco mj. švédsky mluvící Ålandské ostrovy byly spolu s Finskem připojeny k ruskému carství. Na Ålandách se začala stavět velká námořní pevnost Bomarsund, která měla společně s pevností Sveaborg před vjezdem do helsinského přístavu a kronštadtskou pevností před Petěrburgem ovládat Baltské moře a stát se štítem pro carské hlavní město a vůbec severozápadní část Ruska.

Velký význam pro vývoj finského velkoknížectví měla skutečnost, že car Alexandr I. (1801–1825) dovolil Finům, aby si podrželi své staré zemské zřízení, své náboženství a své instituce – to vše se záměrem urychlit pacifikaci země, aplikovat zde své liberální ideje a využít Finsko, podobně jako později Polsko, jako svého druhu konstituční experiment. Tímto způsobem se zrodil finský stát s vlastním sněmem a vlastními ústředními úřady. Rok 1809 je tak stejně důležitý pro finské dějiny jako rok 1917.

Autonomní velkoknížectví finské, alespoň v principu konstituční finský stát, jehož symbolem se stalo nově budované hlavní město Helsinky s jejich monumentálním empirovým centrem, samozřejmě hned „nefungoval“ také ekonomicky a kulturně. Obchod ze západního Finska směřoval ještě dlouho do Švédska a švédština byla nadále jediným oficiálním a kulturním jazykem v zemi. Východní Finsko se hospodářsky orientovalo na Sankt Petěrburg, kam směřoval také silný proud vystěhovalců a odkud zasahoval do Finska ruský a německý kulturní vliv. Teprve později se začalo Finsko centralizovat a v závěsu za správní identitou se začala rodit také identita ekonomická a kulturní.

Správní jednotka finského státu z roku 1809 položila základy a jako nadstavba se vyvíjelo od 30. let 19. století také kulturní povědomí o Finsku. To všechno se dělo za panování autokratického a byrokratického systému. V Rusku a v Evropě určovala ducha doby politická reakce a ve Finsku vůbec neexistovala společenská vrstva osvíceného měšťanstva, o kterou se v 19. století opíral pokrok jinde v Evropě. Velký obrat přišel až v 60. letech. V jeho pozadí je liberalizace v Rusku na počátku vlády Alexandra II. (1855–1881) a zároveň základní hospodářské změny ve Finsku. Ceny dřeva, vlastně jediného finského přírodního bohatství, v 60. a 70. letech velmi rychle stouply a položily tak základ ekonomické expanze a počínající proměny celé hospodářské struktury. Také Finsko se dalo evropskou cestou urbanizace a industrializace. Dlouhou dobu bylo „zemí kněží a sedláků“ a tento duch přetrvával dlouho do našich časů.

Socha Alexandra II. stojí na ústředním náměstí v Helsinkách, mezi radnicí a největší finskou univerzitou, před helsinkým dómem. To ukazuje, jaký význam reformy Alexandra II. měly. Finské byrokratické zřízení se roku 1863 proměnilo v parlamentární, téhož roku se stala finština vedle švédštiny druhým oficiálním jazykem. Finsko dostalo vlastní měnu, nezávislou na ruské. Spolu s parlamentárním systémem a ekonomickým liberalismem se rozvíjel moderní tisk a veřejné mínění. Rok předtím byl zahájen provoz na první železnici, která roku 1870 dosáhla až do Sankt Petěrburgu a o deset let později byl zahájen zimní lodní provoz do Švédska. Už dříve se začalo se stavbou průplavů: především kanálu Saima, který propojil velké vnitrozemské vodní plochy s mořem a umožnil na obrovském území levnou dopravu velkého množství dříví k pilám a nákladistům. Finsko bylo a stále je zemí s velkou rozlohou a malým počtem obyvatel. Dostatečné komunikace byly tedy předpokladem ekonomické integrace. Tyto dopravní spoje, železnice, byly postaveny v období autonomie a finský parlament rozhodoval o tom, jak se mají rozvíjet. Země se stávala jedním celkem po dopravní stránce, ale také prostřednictvím osvěty. Jazykově finské školství, finský tisk a literatura hrály

v druhé polovině 19. století důležitou roli a rychle se rozvíjely. Vyšší vzdělání ve Finsku bylo svou povahou dlouho dvoujazyčné – do jisté míry je dodnes. Kontaktů s vlastní starší kulturou a se západními kulturami Švédska a Skandinávie zprostředkovaných švédštinou se Finové vzdávali jen postupně – podle toho, jak jazykově finská kultura dosahovala v jednotlivých oborech obdobnou úroveň. Vzdělání ve Finsku, nehledě na to, zda jazykově finské nebo švédské, se v druhé polovině 19. století vyvíjelo k vlastní identitě a začalo si stále zřetelněji zjednávat pozornost a uznání také v mezinárodním kontextu. Pozadí tvořily důležité obchodní spoje s Ruskem, Anglií a Německem, ale také snaha Finů o získání mezinárodního uznání. Účastí na světové výstavě v Paříži a později na olympijských hrách a dalších mezinárodních podnicích pěstovali Finové svou národní propagandu; důležitou část této práce vykonali také umělci a vědci.

Na přelomu století se změnila ruská politika vůči Finsku, což souviselo s vojenskopolitickou péčí o bezpečnost petrohradské oblasti v případě německého útoku. Ruské vládě se zdálo, že Finsko zašlo na své vlastní cestě příliš daleko a pokusila se přitáhnout zemi blíže k carské říši. To vyvolalo ve Finsku silný odpor a boj o zemská práva se velmi šikovně podařilo učinit předmětem pozornosti evropského veřejného mínění; tímto způsobem se dostalo existenci Finska uznání, což proklestilo cestu pozdější finské samostatnosti.

Když bylo Rusko po válce proti Japonsku oslabeno, donutila velká stávká, která vypukla v Rusku i ve Finsku, vládu cara Mikuláše II. k ústupkům. Finsko

Vítání generála C.G. Mannerheima na přehlídce po vítězství bílých 16. května 1918

patřil
všob
se vz
rověh
mi. I
Runc
kopn
rozd
soval
autos
které
působ
čansk
řený
do ol
svěit
z dři
bezp
ním
Př
Rusk
kter
v pra
které
v Ru
přijm
svým
že z r
Život
zákla
šího
vnitř
své p
zabrá
státer
čn vo
první
sovět

Ol

Po

Jm

Ad

Ča

Da

Obj

Dist

Mož

patřilo k prvním zemím v Evropě, kde se prosadilo všeobecné volební právo, a první zemí na světě, kde se vztahovalo i na ženy. První volby do jednokomorového sněmu 1907 obnažily mnohé nepořádky v zemi. Na místě harmonického Finska, které vylíčil Runeberg [*J.L. Runeberg 1804–1877, romantik, průkopník finského národního obrození*], tu vznikla třídně rozdělená společnost a téměř polovina obyvatel hlasovala pro revoluční socialisty. Poslední desetiletí autonomie (1907–1917) je charakterizováno napětím, které vznikalo v rozpolcené společnosti, rostlo dále působením vnějších faktorů a nakonec vedlo k občanské válce roku 1918. Společenský pořádek vytvořený v 19. století však zvláště a Finsko tak vstoupilo do období samostatnosti, zachovávajíc si v podstatě své instituce, svou kulturu i své hospodářské struktury z dřívější doby. Samostatné Finsko tedy bylo a je bezprostředním, organickým a přímým pokračováním velkoknížectví z 19. století.

Předpoklady samostatnosti dozrály v 19. století. Ruské revoluce a zvláště říjnová, vytvořily příležitost, kterou se tyto předpoklady mohly naplnit a uskutečnit v praxi. Rusko procházelo základní proměnou, ke které muselo Finsko zaujmout stanovisko. Změny v Rusku byly tak hluboké, že většina Finů je nemohla přijmout. Ale změny v Rusku byly také svou povahou, svými duchovními a materiálními východisky takové, že z ruského pohledu umožnily osamostatnění Finska. Životaschopné a samostatné Finsko vzniklo jak na základě vnitřních předpokladů, tak následkem vnějšího impulzu; země však musela překonat mnohé vnitřní i vnější těžkosti, aby si zajistila pokračování své pokojné existence. Teprve porážka Německa 1918 zabránila tomu, aby se Finsko stalo jeho vazalským státem [*od března 1918 byla v zemi německá intervenční vojska, o která část finské reprezentace opírala své první politické kroky k samostatnosti*] a teprve mír se sovětským Ruskem, uzavřený v Tartu roku 1920,

normalizoval vztahy k východnímu sousedovi. Až po tomto mezidobí, ve kterém byly vytyčeny mocenské i geografické hranice mezi oběma společenskými systémy, mohl život ve Finsku pokračovat na tradičních základech. Samostatnost pro nás neznamenala převrat a zlom, nýbrž naplnění něčeho, co už reálně existovalo a co se další existencí finského státu prokázalo jako životaschopné a oprávněné.

Přeložil a poznámkami opatřil Zdeněk Hojda

Další literatura: J. H. Wuorinen, *Nationalism in modern Finland*. New York 1931; E. Jutikkala – K. Piirinen, *History of Finland*. Helsinki 1979; T. Cieślak, *Historia Finlandii*. Wrocław 1983; M. Hroch, *Evropská národní hnutí v 19. století*. Praha 1986, s. 83–103; M. Engman – D. Kirby (ed.), *Finland: People, Nation, State*. London 1989.

Matti KLINGE (nar. 1936), finský historik, od r. 1975 profesor novějších dějin na univerzitě v Helsinkách. Publikuje převážně k problematice finských dějin 19. stol., finského národního hnutí a finské identity. Kromě švédského výboru studií *Runebergs två fosterland* (Dvě Runebergovy vlasti, Borgå 1983), z něhož pochází náš překlad, vydal v r. 1990 anglický sborník studií *Let us be Finns* (Nechte nás být Finy).

Poznámka redakce: Klingeho příspěvek o předpokladech vzniku finského státu nepřinášíme jen proto, že Finská republika oslavila už 75. výročí svého vzniku, podobně jako republika Československá. Domníváme se, že Klingeho pohled odkrývá netradičním a nemilosrdným způsobem určité kauzální vazby, nad nimiž bychom se mohli zamyslet i při uvažování o svých moderních dějinách.

Objednávám u vás časopis DĚJINY A SOUČASNOST POŠTOVNĚ HRADÍ NAKLADATEL

→ ročník 1994 (číslo 1–6) 120 Kčs

Po obdržení vaší objednávky vám pošleme složenku k uhrazení příslušné částky

Jméno: _____ Příjmení: _____

Adresa: _____ PSČ: _____

Časopis zasílejte na adresu: _____

Datum: _____ Podpis: _____

Objednávku pošlete na adresu: SEND, distribuce tisku, Bohuslava ze Švamberka 4, 140 00 Praha 4
Distribuci na Slovensku zajišťuje a objednávky přijímá: Knihkupectví AF, Kozia 20, 811 03 Bratislava
Možnost objednat i čísla starších ročníků (kromě rozebraného č. 2/92)